

УДК 343.985+343.98.067

Ю.М. ТУРОВЕЦЬ, Національна академія внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

Ключові слова: злочини проти довкілля, спеціаліст, експертиза, екологічна експертиза

Розкриття та розслідування будь-яких злочинів не можливі без використання спеціальних знань, що дозволяють ефективно вирішувати завдання, які стоять перед кримінальним судочинством.

Особливого значення спеціальні знання набувають при розслідуванні кримінальних справ про злочини проти довкілля. Це пов'язано з особливостями їх вчинення, розслідування кримінальних справ даної категорії та складу злочину.

Зазначена проблема привернула увагу багатьох дослідників. В юридичній літературі різним аспектам, які стосуються особливостей проведення експертиз, а також злочинності у сфері довкілля, приділялась увага у роботах відомих вітчизняних і зарубіжних вчених в галузі кримінології, кримінального права та криміналістики, зокрема, Ю.П. Алєнін, О.М. Бандурка, В.К. Весельський, А.В. Волобуєв, В.І. Гаєнко, В.Г. Гончаренко, О.М. Джу́жа, Н.І. Клименко, С.О. Книженко, В.А. Колесник, О.Н. Колесниченко, В.П. Корж, В.К. Лисиченко, В.Г. Лукашевич, Г.А. Матусовський, О.Р. Михайленко, Г.С. Поліщук, В.Я. Тацій, В.Ю. Шепітько, М.Є. Шуміло, М.П. Яблоков та ін. Звідси, метою статті є визначення особливостей та порядку використання спеціальних знань на початковому етапі розслідування злочинів проти довкілля.

За результатами проведеного анкетування серед слідчих прокуратури та органів внутрішніх справ, автор дійшов висновку, що слідчий, розслідуючи кримінальну справу про

злочин проти довкілля, стикається із необхідністю використання спеціальних знань мінімум у двох використання спеціальних знань у галузі техніки обумовлене обов'язковим елементом цього злочину – технологічними процесами галузях – техніки та екології. Необхідність та виробництвом. Не викликає сумніву й обов'язкове використання спеціальних знань у галузі екології, оскільки саме така експертиза може встановити обсяг негативних наслідків вчиненого злочину для навколишнього середовища, а також виявити можливі причини, що спричинили такі наслідки.

Матеріали слідчої практики свідчать про те, що при розслідуванні злочинів проти довкілля найпоширенішою слідчою дією, яку слідчий проводить за участю спеціаліста, є огляд місця події (у 95 % випадків огляд проводився за участю спеціаліста). На основі їх знань можна з'ясувати механізм утворення слідів, можливість виникнення тієї чи іншої події, явища, факти. При огляді місця події вони допоможуть правильно використовувати засоби фіксації, вилучення та упаковки доказів, грамотно складати їх опис. Зокрема, спеціаліст при огляді документів допоможе визначити коло необхідних для розслідування документів, надати консультацію при їх вивченні.

Існують дві форми використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних справ – процесуальна і непроцесуальна.

Процесуальна форма може виявлятися в такому:

- в участі спеціаліста у проведенні окремих слідчих дій в участі особи, яка володіє спеціальними знаннями, в якості спеціаліста, при виконанні дослідження і наданні відповідного документа;

- в участі особи, яка володіє спеціальними знаннями, в якості експерта (виконанні експертного дослідження).

Окрім процесуальної взаємодії слідчого та спеціаліста існує і непроцесуальна форма. Досить часто слідчий звертається до спеціаліста для отримання консультацій з різних питань, що виникають у нього в процесі розслідування: від одержання різного роду відомостей, до

обговорення з відповідним спеціалістом формувань питань, які необхідно поставити перед допитуваним, або питань, які повинні бути винесені на вирішення призначуваної експертизи та особливостей підготовки певної експертизи в цілому. Проте ця непроцесуальна форма використання спеціальних пізнань, як правило, не знаходить свого відбиття в матеріалах справи [1, с.556]. Незважаючи на цю обставину, отримана інформація має неоціненне криміналістичне значення.

Найчастіше слідчий залучає спеціалістів при проведенні слідчих дій. Як правильно зазначав П.П. Іщенко, спеціалістів доцільно залучати до участі у слідчих діях при:

- 1) відсутності відповідних спеціальних знань та навичок у слідчого;
- 2) недостатньому оволодінні слідчим прийомами та засобами швидкого та якісного виконання тієї чи іншої роботи;
- 3) необхідності із естетичних або тактичних міркувань доручити виконання окремих дій спеціалісту;
- 4) одночасному використанні кількох засобів криміналістичної техніки;
- 5) необхідності виконати великий обсяг роботи, яка потребує спеціальних знань та навичок [2, с.67].

Допомога спеціаліста, як правильно зазначає В.М. Махов, не обмежується рамками слідчих оглядів (місця події, документів тощо), вони можуть надавати допомогу при проведенні й інших слідчих дій [3, с.81]. Так, при розслідуванні незаконного корисливого вилучення природних ресурсів, слідчі за участю спеціалістів та з використанням науково-технічних засобів проводять обшуки за місцем проживання з метою виявлення продуктів браконьєрства, незаконної порубки та інших слідів злочинної діяльності.

Разом із тим при розслідуванні окремих екологічних злочинів виникає необхідність у залученні до проведення слідчих дій декількох спеціалістів. Законодавством визначена можливість участі у слідчих діях як одного, так і групи спеціалістів. Необхідність залучення двох і більше спеціалістів до розсліду-

вання екологічних злочинів визначається багатогранністю питань та багатопрофільністю знань, що використовуються при встановленні обставин, причин та наслідків досліджуваних подій. У багатьох випадках при проведенні однієї слідчої дії необхідна спільна та одночасна участь кількох спеціалістів. Так, слідчий до огляду місця забрудненої річки залучав двох фахівців: працівника екологічної інспекції та інженер-технолога [4, с.170].

Виходячи з теми та мети роботи ми більш детально зупинимось на розгляді використання спеціальних знань, шляхом залучення до участі в кримінальній справі особи, яка володіє спеціальними знаннями, у якості експерта, тобто криміналістичним аспектам слідчої дії – призначення експертиз.

Однією з форм використання спеціальних знань при розслідуванні досліджуваного виду злочинів є проведення експертиз. Різноманітність експертиз визначається характером задач, які слідчому належить вирішити та видом екологічного злочину.

Рішення про призначень судових експертиз приймає сам слідчий. Вони не належать до числа обов'язкових. Разом з тим, якщо злочинне порушення природоохоронного законодавства спричинило загибель людей, заподіяння шкоди здоров'ю потерпілих або психічний розлад, то відповідно до п.п.1, 2, 3 ст.76 КПК експертиза призначається обов'язково. У виборі виду експертизи слідчий детермінований обставинами, які йому необхідно з'ясувати.

Матеріали слідчої практики дають достатньо підстав для твердження, що розслідування злочинів певного виду пов'язане з призначенням і провадженням своєрідного поєднання судових експертиз. Г.А. Матусовський називає експертизи, що найчастіше проводяться, «типовими судовими експертизами» для конкретної різновиду злочинів [5, с.30]. Дане поняття вимагає деяких уточнень. Так, за критерій «типовості» в одному випадку називаються специфічні для даної категорії кримінальних справ обставини, в іншому – основні обставини. Заміна вдалого терміна «специфічні» на

менш чіткий «основні» обставини позбавляє поняття «типовості» своєї визначеності. Останній критерій дозволяє віднести до так званих «типовим» будь-які в тому числі рідко призначаються за відповідного різновиду злочинів експертизи: в конкретній ситуації і вони можуть допомогти встановити будь-які з основних обставин злочину.

З'ясування типових обставин при розслідуванні злочинів проти довкілля (який об'єкт піддається забрудненню, в чому конкретно виявилось забруднення, яке безпосереднє джерело забруднення, які причини забруднення, до яких наслідків призвело або може призвести порушення правил очищення шкідливих виробничих відходів та ін.) вимагає призначення також своєрідного комплексу експертиз. Це, як правило, хімічні, біологічні (рослинних об'єктів, орнітологічна, іхтіологічна, теріологічна), технологічні, технічні, планово-економічні, медичні, санітарно-гігієнічні експертизи проектів на будівництво, реконструкцію, перепрофілювання підприємств та ін. Вони входять в типовий комплекс судових експертиз при розслідуванні злочинних забруднень атмосферного повітря і водойм. Об'єктами експертних досліджень є сліди в широкому сенсі. З класу криміналістичних в даний блок включаються судові експертизи документів, що містять матеріально-фіксовані відображення протиправної діяльності окремих осіб – дописки, підчищення, перекопіювання підписів та відбитків печаток (штампів), судово-почеркознавча (головним чином підписів).

Як правильно зазначають С.П. Дідковська, Н.І. Клименко, В.К. Лисиченко, слідчий при підготовці до проведення судових експертиз повинен: виокремити обставини справи, які підлягають дослідженню, визначити завдання та вид експертизи; зібрати необхідні матеріали для дослідження; вибрати експертний заклад чи експерта; процесуально оформити призначення експертизи та направити постанову експерту [6, с.32].

Вирішуючи питання про призначення експертизи, слідчий повинен впевнитися, що саме

ці обставини справи чи об'єкти потребують експертного дослідження, чітко визначити завдання дослідження, галузь спеціальних знань та вид експертизи. Матеріали слідчої судової практики свідчать, що при вирішенні зазначених питань виникають значні труднощі, у зв'язку з чим слідчому доцільно залучити фахівців.

Заслуговує на увагу розроблена М.О. Духно, Ю.Г. Коруховим класифікація експертиз, які призначаються при розслідуванні злочинів проти довкілля. Вони поділили їх на чотири групи:

- експертизи, що встановлюють характер і розмір спричиненої шкоди;
- експертизи, що встановлюють причини злочину;
- експертизи, що встановлюють окремі обставини злочину – час, місце;
- експертизи «традиційного плану», аналогічних з іншими видами злочинів (трасологічні, балістичні тощо) [7, с.17]. На нашу думку, вказана класифікація не є беззаперечною, оскільки одна експертиза може бути віднесена одночасно до кількох груп.

Аналіз наукової літератури, результатів проведених досліджень дозволили визначити наступні групи експертиз:

- 1) екологічна експертиза та експертизи екологічної спрямованості;
- 2) технічні експертизи;
- 3) криміналістичні експертизи;
- 4) інші.

Залежно від виду експертизи, слідчий визначає установу, якій доручається провести експертизу. Насамперед, це – експертні установи Міністерства юстиції України, МВС України, Міністерства охорони здоров'я України, а також в якості експертів залучаються фахівці науково-дослідних інститутів, державної санітарно-епідеміологічної служби, органів рибоохорони тощо.

Слідчий, з урахуванням конкретної слідчої ситуації, призначає ту чи іншу експертизу як на початковому, так і подальших етапах розслідування.

В результаті аналізу слідчої практики та науково-теоретичних розробок щодо судово-екологічної експертизи, ми визначили основні питання, що потребують кваліфікованої оцінки спеціалістом:

– Який критичний рівень забруднення навколишнього середовища для даної місцевості, перевищення якого становить небезпеку для здоров'я населення та якісного стану середовища при одночасній діяльності певних підприємств району?

– Якими можуть бути гранично допустимі викиди шкідливих речовин у водойми, атмосферне повітря, ґрунт, інші шкідливі впливи на природне середовище даними виробничо-господарським об'єктом (це питання пов'язують з вже існуючим фоновим забрудненням)?

– Чи мають місце порушення гранично допустимих концентрацій шкідливих речовин в атмосферному повітрі, водоймі, ґрунті (на певній ділянці), встановлених компетентними органами?

– Яку екологічну шкоду, заподіяну в результаті порушень правил охорони навколишнього природного середовища, наслідки в майбутньому?

– Які безпосередні причини, що викликали конкретну екологічну шкоду?

– Чи не є дефекти екологічного характеру в проектах (реконструкції, припинення діяльності тощо), плануванні даного об'єкта (району), експлуатації очисних (уловлюючих тощо) споруд причиною події?

– Чи можна було за даних умов уникнути порушення правил охорони навколишнього природного середовища? Яким чином?

– Чи негативний вплив на шкідливі наслідки екологічних порушень не вплинули об'єктивні фактори? Які і в чому конкретно це проявилось?

– Які причини й умови, що сприяли порушенням правил охорони навколишнього середовища і викликаних ними наслідків?

Інші судові експертизи при розслідуванні злочинів проти довкілля призначаються як для встановлення самого факту забруднення,

так і його специфічних обставин, наслідків та ін.

Підсумовуючи викладене, необхідно вказати на значення використання спеціальних знань на початковому етапі розслідувань злочинів проти довкілля, оскільки найпоширенішою слідчою дією, яку слідчий проводить за участю спеціаліста, є огляд місця події. Аналіз наукової літератури, результатів проведених досліджень дозволили визначити наступні групи експертиз: 1) екологічна експертиза та експертизи екологічної спрямованості; 2) технічні експертизи; 3) криміналістичні експертизи; 4) інші.

У зв'язку із процесуальною складністю питань використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти довкілля додаткового дослідження потребують питання щодо особливостей проведення окремих видів експертиз у цій категорії справ, що і стане предметом наших подальших розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Руководство по расследованию преступлений : учеб. пособие / рук. авт. колл. д. ю. н. А. В. Гриненко. – М. : Норма, 2002. – 768 с.
2. Ищенко, П. П. Специалист в следственных действиях / П. П. Ищенко. – М., 1990. – 132 с.
3. Махов, В. Н. Использование знаний сведущих лиц при расследовании преступлений : монография / В. Н. Махов. – М. : Изд-во РУДН, 2000. – 296 с.
4. Книженко С.О. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування екологічних злочинів: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Книженко С. О. – Х., 2005. – 205 с.
5. Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ / Г. А. Матусовский. – Харьков : Консум, 1999. – 480 с.
6. Дидковская С. П. Подготовка и проведение отдельных видов судебной экспертизы : учеб. пособие / С. П. Дидковская, Н. И. Клименко, В. К. Лисиченко. – К., 1997. – 77 с.

7. Духно, Н. А. Расследование экологических преступлений : лекция / Н. А. Духно, | Ю. Г. Корухов. – М. : Юрид. ин-т МИИТа, 2001. – 20 с.

Туровець Ю. М. Особливості використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти довкілля / Ю. М. Туровець // Форум права. – 2011. – № 3. – С. 808–812 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-3/11tjmzpd.pdf>

Досліджено особливості та порядок використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти довкілля, визначено основні експертизи, що провадяться на початковому етапі розслідуванні таких злочинів, а також окреслено основні питання, що потребують кваліфікованої оцінки спеціалістом у цій сфері.

Туровець Ю.М. Особенности использования специальных знаний при расследовании преступлений против окружающей среды

Исследованы особенности и порядок использования специальных знаний при расследовании преступлений против окружающей среды, определены основные экспертизы, которые проводятся на начальном этапе расследования таких преступлений, а также обозначены основные вопросы, которые нуждаются в квалифицированной оценке специалистом в этой сфере.

Turovets U.M. Singularity's Tourist's Sheep of Usage of Special Knowledge at Fact-finding of Crimes against a Surrounding Medium

Features and an order of use of special knowledge are investigated at investigation of crimes against environment, the basic examinations which are spent at the initial stage investigation of such crimes are defined, and also the basic questions which need the qualified estimation the expert in this sphere are designated.

Форум права ФП